

PERÉNYIJÓZSEF

(1875-1938.)

1.

A magyar irodalomtörténetírás egyik szerény, szorgalmas, sokoldalú és termékeny művelője volt. Folytatója annak a szerzetesi szellemnek, amely életét a szorosan vett kötelességteljesítés és a szórakozásszámba menő tudományos foglalkozás között osztotta meg. Idejének javarészt a hivatásul választott iskolai munka foglalta le, e mellett azonban mindig talált módot és alkalmat magasabb és szélesebb látókört jelentő foglalkozások, sőt baráti társaság számára is. Lelke követelésének engedett, mikor egyrészt a múltba fordult, és az ott található és a közönség előtt kevésbé ismert írói alkotásokat tett kora olvasói számára hozzáférhetőkké, vagy már-már elfeledett írókat magyarázott és méltatott, vagy pedig ismert vidéki írók és költők emlékezetének megőrzését célozta. Fiatalkorától gyűjtött adatokat, tervezett összefoglaló nagy munkákat, sajnos, ezeknek inkább csak részleteit sikerült elkészítenie. Sok alkotása között több ilyen munkája így is nagy szellemi haszonnal olvasható.

Ki gondolta volna, hogy ez a gazdag írói termés attól az eleveneszű és mozgású fiútól származik majd, aki 1875. augusztus 25-én született Budapesten? A csehországi Kuttenbergből származó édesapa és a felsőmagyarországi eredetű édesanya bizonyára legkevésbé. A hatvan éves korában házasodó özvegyember három év múlva meghalt, és két fiúgyermek az édesanya gondozására maradt. Az idősebbik, József, a csintalanabb, kalandkedvelő, pajtáskodó. Az Alsódunasor utcában levő családi ház nem egyszer volt tanúja a komoly intelmeknek, amelyek apró verekedéseit, az elhagyott háztelkeken folytatott kóborlásait és ablakbetörésekkel járó csinjait iparkodtak megfékezni. Mentséget mindig talált, és elemi iskolai tanítóit kielégítette szorgalma és tehetsége.

Komolyabbá akkor vált, amikor a piaristák gimnáziumába került. Itt könnyen győzte le német anyanyelvének hátrányait, alkalmazkodó lett, és a hatodik osztály elvégzése után felvételét kérte a piarista rendbe. Mint növendék Kecskeméten szerzett érettségit, Nyitrán folytatott két évig teológiai tanulmányokat, és Kolozsvárt hallgatta az egyetemet. Itt szerzett doktori fokozatot és tanári oklevelet. Nyitrán kezdett különösebben érdeklődni az irodalom iránt, és ez egész életén át végigkísérte.

Az irodalom kedvelésével függött össze könyvgyűjtő buzgósága. Élete végére annyi könyve volt, hogy szobájának három oldala a mennyezetig megtelt könyvekkel, de az asztalokra és a székekre is jutott belőlük. Nemcsak régi és új írók szerepeltek a szerzők között, hanem kéziratok és folyóiratokból, újságokból megőrzött cikkek is. Élete vége felé főleg színműveket gyűjtött, és az újabb magyar drámai irodalomban igen nagy jártasságra tett szert. A könyvek mellett nagy kedvelője volt a zenének. Fiatalkorában több hangszeren tanult meg játszani; pompásan orgonált, de inkább írogatással foglalkozott, mint zenével. Ezt elméletileg és történeti fejlődésében is iparkodott megismerni úgy, hogy ezen a téren való

jártassága vetekedett irodalmi ismereteivel. Szeretett olvasni, akart és tudott írni, s ezek mellett gyönyörködött a zene szépségében. Mint tanár magyar és német szak tárgyai mellett szívesen tanított éneket, zenét és más tárgyakat is. Sokoldalú ember volt az iskolában, akárcsak az irodalomtörténetírás terén. Vidéken újságszerkesztéssel bízták meg, és mindenütt szívesen látták őt cikkeivel mint munkatársat.

Nemcsak a szellemi foglalkozásokat kedvelte, hanem a barátkozást is. Nehéz megfejteni, mikor olvasott és dolgozott, mert mindenütt és mindig szívesen kereste a társaságot, s ennek körében gyakran időzött. Mint embernek a jóbarátok tömege volt az igazi eleme; itt volt közvetlen és jókedvű, szelleme itt sziporkázott legelragadóbban, tréfái itt érvényesültek valójában. Az elevenség és közlékenység, amelyet tanulmányai lefojtottak, társaságban elemi kitörés módjára keresett alkalmat a megnyilatkozásra és az emberek jókedvű szórakoztatására. Szellemes megjegyzések, tréfák, mulattató történetek feltalálásában páratlan könnyedséggel tudta szolgálni a szórakoztatást és mulattatást. Egy szó, egy mozdulat, rövid történet mint a villám azonnal fellobbantotta értelmét, és a találó visszavágás, párhuzam, anekdota csaknem felülmúlhatatlan éllel, természetességgel és elevenséggel előadva számára mindig biztosította a sikert. Emlékezete csaknem kimeríthetetlen volt; nemcsak a hallottakat tudta megőrizni, hanem maga teljes becsvágygal iparkodott újat, szellemeset, meglepőt és ellenállhatatlan hatásút alkotni. Ezen a téren páratlannak mutatkozott, és olykor valósággal félelmetes hatást keltett. Szórakoztatási törekvése ugyanis néha szatirikus fulánkkal egyesült.

Több helyen működött mint tanár, s mindenütt dolgozott az iskolában, az irodalom terén, és szórakozott embertársai között. Talán ez magyarázza, hogy régebben élt rendtársai műveinek ismertetése mellett legtöbbször helyi témák érdekelték, és annak a városnak íróját, költőjét, irodalmi emlékét dolgozta fel vagy adta ki, ahol éppen tartózkodott. E tekintetben fölötte érdekes a hely és írói működése között mutatkozó kapcsolat. Mintha csak társasága irányította volna figyelmét témáira; ezeket a közvetlen közelből szerezte. Mikor tehát írt, elsősorban helyi igényeket iparkodott szolgálni, de e mellett természetesen az irodalom általános követelményeit is törekedett kielégíteni. Ez a jellegzetesség legtöbb alkotásán megvan. Sátoraljaújhely (1895/6 és 1902/3-1906/7), Nagykanizsa (1896/7-1901/2), Veszprém (1907/8-1914/5), Kolozsvár (1915/6-1920/1) Budapest (1921/2-1938) azok a városok, ahol működött, és ezekhez fűződő irodalmi alkotások jelzik írói munkálkodását. Ez meglehetősen sokoldalú. Vannak kiadványai; tudományos munkái; piaristák és világi írók és költők ismertetései és életrajzai s egyéb művei. Mindenütt készségesen állott a hozzáközeledők rendelkezésére, és ha valamibe belekezdett, azt fáradhatatlan levelezéssel, kutatással, adatszerzéssel iparkodott tökéletesen megalkotni. Több műve e miatt végleges irodalmi értékelés.

2.

Perényi József érdeklődése az irodalom termékei és írói alkotások létesítése iránt korán jelentkezett. Bátor kézzel nyúlt régebbi és újabb, értékes és kevésbé jelentékeny, tudományos és szépirodalmi művek után. Kiadásukkal egyrészt megmentette őket az elkallódástól, másrészt a maga korának irodalmi alkotások iránt érdeklődő embereit többé-kevésbé ritkaságszámba menő munkákkal vagy emlékekkel örvengettette meg. Nem annyira tudatos eljárás irányította ebben a tevékenységében, mint inkább a tartózkodási helyén folytatott régi írások után való kutatásai vagy a törekvés, hogy a másoktól felajánlott és megújítást érdemlő műveket megmentse.

Sokféle tárgykörbe tartoznak ezek a kiadványok. Többször inkább a fiata-

los lelkesedés vezette 6t e tevékenységében, mint a mű értéke. Éppen ezért változatos tartalmuk mellett olykor csekély jelentőségűek a tőle kiadott művek, így előszóval látta el Höllrigl Ferenc Tompa Mihály: Szécsi Máriájának német fordítását; életrajzi bevezetéssel adta ki Hám Sándor rendtársa költeményeit. Mind a két kiadás ifjú buzgóságát mutatja. Sátoraljaújhelyet jutott Szemere Miklós költő irodalmi hagyatékához. Ennek alapján nemcsak életrajzát írta meg, hanem nagy műgonddal végigtanulmányozta a főleg irodalmi vonatkozású levelezést, és két kiadványban tette közzé a költőnek Tompa Mihállyal folytatott levélváltását és azokat a leveleket, amelyeket hat író, költő vagy politikus kortársa intézett hozzá. Jegyzetekkel adta közre Benyák Bernát piarista 1768-ból származó leíró versét Veszprém városának nyájas leírása címen a kegyesrend középponti levéltárában található kéziratkötetből. Kegyeletes gondosság vezette Dugonics András Tudákosságának és Trinummusának sajtó alá való rendezésében. Élete végén is vállalkozott ilyen munkára, így jelent meg tőle részletes bevezetéssel a Magyar Irodalmi Ritkaságok egyik számaként Benyák Bernát: Joas című piarista iskoladramája 1770-ből. Majd a Tragor Ignác szerkesztette Váci Könyvek sorozatában adott ki Két népies bohózatot a XVIII. századból. 1922-ben is írt ezekről, mint Hagymási Imre piarista alkotásairól. Ezek a kiadások, a hozzájuk írt bevezetések és magyarázatok az irodalom iránt való lelkesedésről, minden írói alkotás megbecsüléséről és közzétételükkel a magyar irodalom ügyének való használniakarásról tanúskodnak. Szinte Kazinczy-féle lelkesedés hatotta át a kiadót, pedig nem egy a feledésből való kiemelést vagy elkallódástól való megmentést jelent csupán. Kezdetben írói lendület, később a magyar irodalmi termékek megbecsülése vezette ilyenirányú tevékenységében. Ebből a szemszögből tekintve szolgálatot tett velük az irodalomnak mint anyaggyűjtő és megtartó. A magyar lélek ezért mindig hálás lehet iránta.

3.

Aki nagy szeretettel és lelkesedéssel foglalkozott írói alkotások közzétételével, az tudományos téren is rajta volt, hogy mint tanár tudásának bőségéből mennél többet juttasson tanítványainak. A maga korának pedagógiai gyakorlata szerint tudományos műveiben inkább adatokat iparkodott szolgáltatni, mint művészi feldolgozással a kedélyt is foglalkoztatni. Ebbe a csoportba tartozó munkái kora tudományos szellemének tükröztetői. Ilyenek különösen tankönyvei és a magyar irodalomtörténet megismerését elősegítő összefoglalásai. Rendszeres iskolai könyvet a német nyelv elsajátítása céljából készített, míg a magyar irodalom megismerését irodalomtörténeti vázlattal, repertóriummal és kronológiával szolgálta. Valójában mind a három munkája ú. n. segédeszköz. Megjelenésük idején az efféle könyvek szelvében használatban voltak; az a tanuló vehette hasznukat, aki az irodalmi alkotásokat vagy legalább az olvasókönyvet is ismerte.

Az igazi tudományos irodalom művelését már korán megkezdte. 1901-ben adta ki Irodalomtörténetírásunk első munkásai. (Adatgyűjtők.) című értekezését. Ez a mű az első irodalmi rendszerezők ismertetése, akik irodalomtörténetünk alapját vetették meg. Széles alapon kezdett és ugyanígy folytatott munka, amely a XIX. század elejéig viszi témáját. Mindenki említést nyer benne kritikai megjegyzésekkel kísérve, aki az irodalomtörténeti anyaggyűjtés terén egyáltalán számbajöhet. A kéziratos és latin s német nyelvű műveket is felemlíti. Nem rendszeres és tudományos feldolgozásnak ezek a művek, inkább csak anyaggyűjtő temények. Közöttük méltó helyet juttat a vezérszerepet vivő piarista Horányi Eleknek.

A később keletkezett összefoglaló munkák nagy hasznát vették és kiaknázták ez adatgyűjtöket, de nem kevés az érdeme az őket méltató Perényinek sem.

Van tudományos munkája, amely magas színvonalon ismerteti egy erdélyi irodalmi társaság keletkezését, működését és az ezzel összefüggő adatokat *Aranka György Magyar Nyelvművelő Társasága* címen. Ez a munka 1918-ban jelent meg, és mindazt felöleli, amit lelkes erdélyiek terveztek, tettek és alkottak a magyar nyelv művelése érdekében az 1790-es években. Nem ő dolgozta fel elsőknek ennek az erdélyi akadémiának történetét, nemes lelkek törekvését, az alapítás és működés akadályait, a szellemi és anyagi eszközök hiányát, de ez adja nagy részletességgel mindazt, ami a társaság alapításától kezdve megszűnéséig az irodalommal kapcsolatban van. E munka a M. T. Akadémia első osztályának határozatából jelent meg. Ez a tény is bizonyítja, hogy kívánatos volt a részletmunkák összefoglalása, és ez főleg a történeti részben sikerült is a szerzőnek. Az eredeti kéziratok alapján készült mű a téma teljes és kimerítő feldolgozása.

Ebbe a csoportba tartozik az az értekezés, amely *A Boldogasszony Anyánk kora és szerzője* címet viseli. Az itt jelzett két adatra keresett és adott feleletet. A magyar vallásos líra terén való nagy jártassággal vizsgálatba vett minden régi imakönyvet és énekgyűjteményt, amely e kérdés eldöntésénél számbajöhet. Széleskörű történeti és filológiai megalapozás után Szentmihályi Mihály egri kanonok 1797-ben megjelent Egyházi énekeskönyvében talált rá a szép vallásos és hazafias ének egy változatára. Azonban az értekezés megírása óta előkerült egy régi egyházi énekgyűjtemény: a Szoszna Demeter-féle kéziratos könyv a pannonhalmi könyvtárból. Ebből új adatként megállapítható, hogy ebben fordul elő ennek az egyházi éneknek első ismert kézirata, s az 1714-15. évek körül keletkezett. Szerzője ismeretlen. Ez a korábbi évszám azonban nem csökkenti a tudományos készültséggel írt kutató és oknyomozó, bár tévedéseket is tartalmazó értekezés becsét.

4.

Bárhon folytatta tevékenységét, az irodalommal foglalkozó szerzetestanárnak mindenütt hallania kellett a XVIII. század végén és a XIX. század első felében élő és irodalmi működést magyar nyelven folytató elődeiről. A sokkal nagyobb számban latinul író tudományos és költő-alkotókról sohasem vett tudomást. Rendtársai közül főleg azok keltették fel figyelmét, akik költeményeket írtak s még inkább, akik a magyar nyelvű színműirodalmat megindították. Nagy szerzeteselődje, Dugonics András, különösen érdekelte s mellette az iskoladramák egyik-másik művelője, majd szónokias drámák szerzője foglalkoztatta írói becsvágyát. Tudta, hogy ezek a rendtársai mint költők nem jelentékenyek; mint színműírók vagy kiadók sikereket értek el, és éppen ezért tette tanulmány tárgyává műveiket. Nagy irodalmi készültséggel vette sorra Katona Dénest, az époszírót; Endrődy Jánost, a költőt, bölcselőt, iskolai dráma szerzőjét; Dugonics Andrást, mint színművek alkotóját; s végül Horváth Cyrillt, több színdarab íróját.

Hozzáértéssel és hideg értelemmel foglalkozott a költőkkel. Elsőknek Katona Dénes életét és munkásságát választotta tárgyul (1782-1874), aki Sátoraljaújhelyt fejezte be életét. Halála évében került ki a nyomdából terjedelmes eposza, de az agg piarista nem érte meg műve megjelenését. Egyébként alkalmi költő is volt, s magyar és latin nyelven csak úgy ontotta a klasszikus formájú költeményeket. Ezek között különböző értékűek vannak, s életírója többet közöl belőlük szemelvényekben. A klasszikus irodalom minden jellemző vonása csaknem túlzó mértékben mutatkozik e versekben, sajnos, magyar vonatkozások nélkül. Virág és

Berzsenyi fellépésével az ilyen költemények jogosultsága megszűnt. Így vagyunk epikai alkotásával is, de ennek már eredendő hibái vannak. Címe: *Első magyar király Ázsiában. Igaz történetekre alapított hősi költemény*. 24 ének. Ismertetője teljes irodalmi készültséggel mutat rá az époszköltészet fejlődésére, részletesen adja a mű tartalmát, és állapítja meg értékét. Ennek lényege, hogy Katona Dénes inkább alkalmi költő, mint époszíró. Epikus alkotása teljesen nélkülözi azokat a lelki elemeket, amelyek a költő jellemzői. Feltünteteti tevékenységét az indigó természetstérén is, de ez kudarccal járt. Működése nem jelent értékgyarapodást a magyar irodalomban, de kegyeletes vállalkozás volt emlékének feltámasztása és megőrzése.

Két munkát írt Endrődy János piarista rendtársáról (1756-1824). Az egyikben a maga korában neves tanárnak, nevelőnek, táborigazgatónak, költőnek, bölcséletírónak és színműkiadónak életrajzát adta. Sokoldalú működésének Perényi József szorgalmas kutatással és tárgyilagos méltatással állított emléket. Róla csak irodalomtörténeti monográfiák emlékeznek meg, pedig lelkes hazaszeretete miatt megérdemli neve szélesebb körben való fenntartását. Őt is, mint annyi kortársát fájának megbecsülése, hazája iránt való önzetlen szolgálatkészsége tette íróvá. Költeményei 1798-ban jelentek meg s általában tanító irányú, feddő versek. Aranypercek címen írt egy színdarabot, de ez jelentéktelen. Annál kiválóbb mint kiadó. *A magyar játékszín* négy kötetében 14 színdarabot jelentetett meg, és ezzel valóban korszükségletet elégített ki 1792-3-ban. E mellett jelentős mint bölcséletíró! Perényi másik munkája: *Endrődy János eudaemonistikus bölcsélete* címen ismerteti alapos tájékozottsággal és részletességgel. Az emberek boldogsága című háromkötetes művében Endrődy a boldogság lényegével foglalkozik. «Az igazi boldogság a magával és a sorsával való megelégedés és az ebből származó öröm.» Műve az első rendszeres erkölcsbölcséleti munka magyar nyelven; benne önállóan és színvonalon szólal meg egy sok tapasztalattal rendelkező gondolkodó.

Minden kegyelet mellett nagy elfogulatlansággal ismerjük meg *Dugonics András színműveit* az ugyanilyen címet viselő munkában (1740-1818). Perényi tárgyilagosságára ez a tanulmány különösen jellemző. Kellő alapvetés, történeti tájékoztatás, a kor társadalmi és irodalmi, továbbá politikai viszonyainak alapján foglalkozik Dugonics színműírói tevékenységével, és így vonja le a régebben még nem érvényesülő esztétikai ítéleteket. Ügyesen állapítja meg, hogy Dugonics regényeinek és színműveinek hatása a történeti tárgyakra és kora nemzeti érzésében rejlik. Ezek miatt művei ma csak irodalomtörténeti jelentőségűek. Ebben a korban a drámairást az iskolai drámák tették lehetővé, és Dugonics színművei átmenetet alkotnak ezektől az igazi, művészi színdarabokhoz. Hat színművet írt, s közülük egy sem eredeti tárgyú. Az irodalmi kutatás most már ismeri forrásaikat, de ez nem változtat azon a tényen, hogy a maga korának közönsége lelkesen fogadta darabjait, különösen Bátorin Máriát. E színdarabok méltatása csakis hazafias nézőpontból történhetik. Az esztétika mértékét nem ütötte meg, de kiválóan szolgálták a nemzeti érzést. Reményt nyújtottak s lelkesítettek, és ezzel nemzetnevelő feladatot teljesítettek. Perényi ezt kellően kiemeli, és e miatt megértő és méltánylást érdemlő munkát végzett.

Nehéz feladatot vállalt, mikor másik rendtársa: *Horváth Cyrill drámái* című műve írásába kezdett (1804-1884). Ismerte e drámákkal kapcsolatban Bayer József véleményét, hogy ezek a művek türelmet próbáratevő olvasmányok, mégis vállalta a bíráló és a méltató elfogulatlanságot követelő szerepét. A tudományos téren is jó névvel rendelkező Horváth Cyrill Vörösmarty hatása alatt és vele egy időben kezdve négy színdarabot írt, és ezek elsejével a költőfejedelem vetélytársa

volt. Fejlődésében azonban megakadt. A hazafias célzatot nem tudta méltón szolgálni sem költői egyéniségével, sem pedig drámaírói tehetségével. Az 1834-ben ismeretessé vált Tyrus című darab épp oly vontatott cselekvényű, szaggatott jele- netezésű, valóságos történés nélkül való dráma, mint az 1850-ben írt Vetélytársak. Minden darabjában sok a beszéd, sálig történik valami a színpadon. E mellett első darabja kivételével nyelve dagályos és egyáltalán nem költői. Csupán hazafias célzatuk értékes: az igaztalanul üldözött végre is diadalmaskodik. Teljes tárgyilagosság nyilvánul meg a drámák ismertetésében és méltatásában. A szerző tudása, ízlése és szépérzéke nem engedte, hogy letérjen a helyesen felfogott ítékezés útjáról. Perényinek ez itt felsorolt művei olyan írókról vagy irodalmi alkotásokról készültek, akiket a rendtársak is és az irodalomtörténet is nagyobbára elfeledett. A rendi feljegyzések és az itt-ott felcsillanó irodalomtörténeti adatok alapján készült eme művei tehát két szempontból is érdekesek. Embereket és adatokat mentett meg a teljes elfeledéstől, másrészt a mi fejlettebb korunk irodalmi és esztétikai ítélete alapján vehetünk tudomást működésük és műveik jelentőségéről. Az ismertetett írók művei tartalom, szerkezet, jellemzés és előadás tekintetében általában gyöngék, de van hazafiságra nevelő, érdeklődést keltő, továbbá művelődés- és irodalomtörténeti jelentőségük. Ezek a felelevenített írók és munkáik buzdításul és ismeretterjesztőül szolgáltak a kortársak előtt, és őket nemcsak kielégítették, hanem egykorú nyilatkozatok szerint valósággal elragadták. Ez minden időben nemes célja lehet bármely írónak vagy bármily művészi elv követőjének és megvalósítójának.

5.

Nagyon sikerült és értékes művekként kerültek ki Perényi tolla alól azok az írói és költői életrajzok, írói arcképek és színműírói bemutatások, amelyek irodalommal való foglalkozásának gerincét alkotják. A témául választott írók életrajzainak megírására leginkább tartózkodási helyétől kapott ösztönzést. Élénk érdeklődése az irodalmat művelők iránt állandóan kísérte, és a helyi, gyakran kevésbé ismert vagy még méltatásra nem került író az ő előadásában nemcsak életre kelt, hanem irodalmi értékmegállapításban is részesült. Ezen a téren szerencsés volt, mert adatokat legközvetlenebbül kapott; ezeket már maga egészítette ki irodalmi vonatkozású kapcsolatokkal, a feldolgozásban pedig mintegy a közvetlen érintkezés ihlete is segítette. Mindenütt érdeklődéssel fordult az irodalmat művelők felé, és mindig nagy szorgalommal hordott össze minden adatot, amelyekből hőse életét, munkáik odását, írotársaival való viszonyát s főleg irodalmi értékelését ilyen megalapozás után megtudta állapítani. Az életrajzokban megnyerő tapintat és jóindulat, a méltatásokban pedig kellő pártatlanság és tárgyilagos ítékezés jellemzi e műveit.

Kolozsvárott való tartózkodásának termékei *Rosnyai Dávid* és *Szász Béla élete és költészete* című művei. Sátoraljaújhelyt nyert módot Szemere Miklós és Boruth Elemér életadatainak, levelezésének, költői és társadalmi működésének megismerésére. Veszprémben való tartózkodása idején személyesen volt alkalma ismernie Kemenes Ferenc és Jánosi Gusztáv költőket, és itt, szülővárosában szerzett ihletett Szigeti Józseffel való foglalkozásra. Ettől kezdve a színműirodalom állandóan érdekelte, drámai-irodalmi monográfia írását tervezte, és ebből egyes részleteket Budapesten valóban el is készített. Ide tartozó munkája *Pécsi Mária elbeszélő művei* címet viselő irodalomtörténeti méltatása, amelyet 1933-ban önállóan adott ki. Ez alkotásai között vannak tanulmányok és terjedelmes életrajzok. Mindegyik magán viseli a szerző kutatásainak újat is nyújtó nyomát, továbbá bizonyossága annak a tehetségnek, amely őt ilyen témák kidolgozására alkalmassá tette.

E műveinek nem mindegyikében ő az első feldolgozó, de ez nem is alkotta becsúgyát. Éppen e miatt mindig hivatkozik témájával kapcsolatban a korábban megjelent művekre, ahol pedig eredetét ad, ott repertóriumot csatol művéhez. Ez az eljárás irodalmi munkásságának megbízhatóságát nagyon emeli. A már ismert adatokat mindig iparkodik is és tudja is újabb értesülésekkel, kapcsolatokkal, megvilágításokkal kiegészíteni és tökéletesebbé tenni. Rosnyaival kapcsolatban csaknem minden homályos kérdést megszüntet, és helyét elfogadhatóan állapítja meg, mikor műveinek esztétikai érdemét leszállítja, viszont elismeri, hogy nyelvtörténeti nézőpontból vannak értékei. *Szemere Miklós* és *Boruth Elemér életét és költészetét* is feldolgozták már mások, de Perényi új, gazdag, közvetlen adatokkal teljesebbé tudta tenni, és értékmegállapítása e miatt megalapozottabb és elfogadhatóbb. Teljesen önállót és eredetét a veszprémi pap-költők életrajzában adott és a regényíró méltatásában. Anyaggyűjtés, feldolgozás és módszer tekintetében aránylag mindig egy úton haladt, de ez azután biztosan és egyenesen vitte őt célja felé. Ez pedig az írónak mint embernek és művésznek lehető teljes bemutatása.

Legsikerültebb két munkája *Kemenes Ferencről* és *Jánosi Gusztávról* készült. Ez utóbbi összes művei között a legterjedelmesebb is. Mindkettőben bizonyos együttérzés nyilatkozik meg a költőkkel, akik főleg a vallásos lírát művelték, s Jánosi mint műfordító is el nem múló nevet szerzett irodalmunkban. Életük ismeretése közvetlen és teljes; fejlődésük bemutatása emberies és figyelmes; költői alkotásaik jellemzése sokoldalú és részletes; a kritikai boncolás eleven és elismerést érdemlő; az értékmegállapítás pedig mindezek egybevetése után higgadt, komoly és elfogadást javasoló. Sok oldalról közelítette meg e költőket; a korviszonyokat épp úgy feltüntette, mint a családi és egyéni adottságokat, az irodalmi állapotokat és összeköttetéseket és általában minden jellemző vonást. Ezek a költők nem elszigetelten és háttér nélkül állanak, mint nem egy életrajzában hőse, hanem emberek és viszonyok közé állítva és e miatt jellemzésük is és méltatásuk is általában tökéletes. Ez a megelevenítő előadásmód közvetlenné teszi költői alkotásaik személyes bemutatását is, bár az ilyen idézés mindig hiányos marad. Amilyen szoborszerűen szerepelnek ez életrajzokban az emberek és papok, olyan kielégítő az íróművészek és költők műveinek bemutatása, jellemzése és értékelése.

Részletes és teljes Pécsi Mária, Szigeti József, Csepreghy Ferenc és Somló Sándor regény- s színműírók írói és Szentgyörgyi István színművészi arcképe is. Perényi már teljesen kialakult irodalomtörténeti módszerének kiváló alkotásai a róluk készült bemutatások. Az ismeretesek új megvilágítást és teljes irodalmi színezést nyernek tőle az apró részletekre való olyan utalásokkal, amelyeket csak gyakorlott szem vesz észre, és témáját kedvelő író fejez ki elfogulatlanul és bátran. A külsőség ritkán engedi tollát megcsúszni a nem igazi értékek elismerésére, de az is való, hogy a méltánylás szavaival sem fukarkodik. Az erkölcsi értékek tiszteletbentartására különösen a színműírókkal kapcsolatban mindig tekintettel van, és méltatásukban ezt a szempontot is érvényesíti.

Ezek az életrajzok és írói arcképek nemcsak hozzáértést árulnak el, hanem érzéket is az irodalmi kérdések iránt. A tehetséges ember érdeklődését olyasmiról, ami veszendőbe menő érték volna, ha nem akadnának Perényihez hasonló lelkes emberek. Ez írók és költők közül több inkább szűkös hazájában volt ismeretes, bár közülük nem egy az ország első szépirodalmi társaságának tagságát elnyerte. A kisebb terjedelmű irodalomtörténetekbe legfeljebb egy-kettőnek a neve kerül közülük, pedig egyéniségük is és írói működésük is megérdemli a feledéstől való megmentést. Ezt tette Perényi, mikor készségesen, hozzáértően és sikeresen fog-

lalta írásba mindazt, amit róluk sikerült megtudnia, és szükséges volt megállapítania. Bemutatása alapján sem lesznek mások, mint amit az elfogulatlan kritika nagyjában már életükben megállapított, de így az érdeklődő minden feltehető kérdéstről megbízható és eligazító útmutatást nyer velük kapcsolatban. Írásba foglalásuk, arcképük olyan, hogy teljesen és mélységesen megismerhetjük őket. Ábrázolásuk inkább külső vonások alapján történik, de ezek sokszor a léleknek eligazító vetületei.

6.

Perényi irodalmi munkásságának ismertetése nem volna teljes kisebb, többnyire értekező és írókat tárgyaló cikkeinek méltatása nélkül. Ezek vidéki lapokban és tudományos folyóiratokban jelentek meg, és egészzé teszik irodalmi működésének bemutatását. Tárgy, tartalom és terjedelem tekintetében nagy változatosságot mutatnak, és megérdemlik a számbavételt. Körülbelül ugyanazok a vonások jellemzik e műveit is, mint nagyobb terjedelmű alkotásait; gyakran azoknak egy-egy külön tanulmányt érdemlő részét dolgozta fel ezekben az írásművekben. Reá, mint íróra nézve ezek is jellemzők.

Különösen fiatal korában szívesen foglalkozott a zenével. Nemcsak buzgón orgonált egyes templomokban, hanem felolvasásokban iparkodott a régi magyar zene ismertetését és művelőinek emlékét szolgálni. Hat ilyen cikkét *Magyar zene* címen foglalta könyvbe, és ez a műve tárgyában való jártasságról, lelkeségről és magyar érzésről tesz tanúságot. Más műve Aranka György Erdélyi Nyelvművelő Társaságának fennmaradt nyelvtudományi kéziratait ismerteti. Ezzel függ össze Gr. Bethlen Imre színművének fejtegetése; megállapítja erről, hogy gyöngé kísérlet. Röviden bemutatja Bolyai Farkas tudós társaság alakításának tervét, amely csak az maradt. Cikket ír *A szinesztezis Ady költeményeiben* címen. Szemléletesen ismerteti *Az erdélyi magyar irodalom 1923-ban* című értekezésében, hogy mennyiség és minőség tekintetében tekintélyes a szellemi termelés főleg a líra, a regény és az elbeszélés terén. Az újabb dráma tervezett feldolgozását nem tudta elvégezni, de hét drámaírónak olyan ismertetését és jellemzését adta ki az *Irodalomtörténet* című folyóiratban, hogy hasonló módszerrel elkészült műve nyeresége lett volna irodalmunknak. Új részleteket feltáróan emlékezik meg Pintér Jenőről nagy irodalomtörténeti műve megjelenése alkalmából. Ez a jellemzése is hozzáértésről és fegyelmezettségről tanúskodik.

Ezek a kisebb művek sokoldalú érdeklődésről, fáradhatatlan munkásságról és használniakarásról tesznek bizonyosságot. Az irodalom termékeit mindig figyelemmel kísérő és sok kínálkozó témát buzgó hozzáértéssel feldolgozó szerző állandó és komoly foglalkozást talált az ilyen irodalmi működésben. Nem a nagy írók, a mindenkitől ismert és önként kínálkozó témák után kapott, hanem azokról írt szívesen, és olyan adatokat tárt fel, akik s amelyek tőlük távolélőket csak kevéssé érdekeltek. S ezzel nem kis szolgálatot tett irodalmunknak. A nagy összefoglalók számára az ilyen munkák teszik lehetővé egy-egy korszak teljesebb és tökéletesebb írásfoglalását. Érdeme főleg ezen a téren nagy.

7.

Az irodalommal való és itt ismertetett foglalkozás épp úgy jellemezte Perényi Józsefet, mint az iskolai munka végzése és a baráti társaság felkeresése. Élete Budapestre való költözése után is ezek között oszlott meg. Ez egyébként semmiféle változatosságot nem mutat. El-eljárógatott a közművelődési, irodalmi és pedagógiai társaságok felolvasásaira, és maga is szerepelt felolvasó gyanánt. Már előbb

a Szent István Akadémia rendes tagul választotta, majd az Erdélyi Irodalmi Társaság; Kolozsvárt a hatalomváltás után a ref. tanárképzőben tanár volt. Budapesten való tartózkodása alatt a Magyar Irodalomtörténeti Társaság ellenőre és a Balatoni Társaság tiszteletbeli tagja lett. A tanítást nagy kitartással folytatta, majd midőn 43 évi működés után nyugalomba vonult, elvállalta a rendi levéltár kezelését. Szívesen és gyakran kereste fel a régi iratokat őriző helyiséget, búvárkodott ott, s ritkaságszámba menő felfedezéseit figyelmet keltve adta környezetére tudomására. Alkotóvágya és az irodalom iránt érzett érdeklődése élete végéig nem csökkent.

Munkásságának mérlegét nem nehéz megállapítani. Perényi alig kivétellel olyan írókról és költőkről írt, akiknek inkább korukban volt jelentősége, vagy helyi mozzanatok indokolták emlékük megőrkötését. Ezek közül többen irodalmi vagy országos elismerésre tettek szert, de időt álló értékük a kitüntetést nem mindig indokolja. Tudományos művei is ilyen természetűek. Valami különös vonzalom vitte őt az irodalom kisebb jelentőségű alkotói és alkotásai felé. Íróinak, költőinek tárgyköre többnyire szűk; érzelmeik vagy cselekvényalkotó képességük minőség és mennyiség tekintetében az átlagot elérő vagy azon éppen csak felülemelkedő. Az ilyenek inkább a maguk szűkebb környezetében érnek el sikereket, és méltatásuk is ilyen színvonalon történhetik elfogulatlanul. Perényi írói működésének leglényegesebb vonása, hogy általában egyszerűbb tehetségek méltatására vállalkozott, és többnyire kisebb keretekben foglalkozott velük életrajzaiban és tanulmányaiban. Ezek nagyjából a helyi gimnáziumi értesítőkből jelentek meg. Ez a szerénység az alkotóra és a méltatóra is jellemző.

Egyébként szorgalmas kutató, adatait ügyesen felhasználó irodalomtörténet-író és ízléstől vezetett méltató. Mindenütt valóságra alapozta mondanivalóját és sohasem tévedt általánosságba. Bárkit ismertetett vagy bármiről értekezett, mindig tényeket vizsgált, mérlegelt, bíralt, fogadott vagy utasított el. Bemutatásában tetőtől talpig meg lehet ismerni az embert is és az alkotót is. Józan gondolkodása, szoros keretek közé fogott mondanivalói, közvetlen, természetes, világos előadása kiművelt érzékre és arányos szerkesztői tehetségre mutatnak. A valóságot szolgálta írásaiban, mint az irodalomtörténetíróhoz illik, és távol állt tőle a feltévésekkel és általánosságokkal való játék. Módszere a tények megállapítása és ezek alapján való szilárd állásfoglalás. E miatt sok műve bevezetés és általános tájékoztatás után tartalmakat ad, és ezekre következik az értékelés és méltatás. A kidolgozásnak ez a módja több helyen a tudós és a műkedvelő keverékének hatását teszi, vagy talán a tanulók értelmi színvonalának szem előtt tartása hozza magával ezt az előadást. Műveiben mondanivalói mint tisztavízű patakok folynak, és a szavaiban mutatkozó némi régiesség leszámításával nemcsak kellő tájékoztatást adnak, hanem az egyszerű értekező előadás szabatosságát is érzékeltetik.

Írásaiban nyoma sincs annak a szípkázó szellemességnek, amely őt mint előadót vagy a társaság középpontját jellemezte. Amint élete végéig írogatott, jó kedélye, eleven esze, tréfálkozó modora élete utolsó napjaiig elkísérte. Mivel egész életében mértékletes volt, teste karcsúságát végig megőrizte, és ennek az életmódnak tulajdonította szellemi frissességét is. Élete tragédiája, hogy ilyen önuralomra valló mértéktartás mellett az utolsó időben nem tudott táplálkozni. Emberi és lelki nagysága, páratlan bölcsesége ekkor nyilvánult meg tökéletes mivoltában. Az orvosi kés beavatkozását és minden orvosságot azzal a megjegyzéssel utasított el, hogy a halált úgy sem lehet elkerülni. Míg ereje engedte, tréfálkozott látogatóival, s azután csendesen elaludt (1938. február 15.). Vele egy buzgó, lelkes, kitartó szellemi munkás és az élőszónak káprázatos művésze szállt a sírba.